

IZ SLOVENSKE LITERARNOZGODOVINSKE PERIODIZACIJE

Eno periodizacijsko najbolj spornih obdobij slovenske literature je slovenski literarni vedi čas po Prešernovi smrti. Polemično odprto je predvsem vprašanje o pojavljanju realizma v slovenskem slovstvu. S tem v zvezi opozarja članek na nekaj dejstev, ki so bila doslej najbrže premalo upoštevana, hkrati pa opredeljuje metodološko dilemo doslejšnjega periodiziranja, ki ni znalo zmeraj docela uskladiti imanenčnih in primerjalnih opazovanj.

One of the most debatable periods as regards periodization in Slovene literature is the time after Prešeren's death. The appearance of realism in Slovene literature is especially open to polemics. With regard to this a number of facts are called to the reader's attention, all of which have not been properly considered so far. At the same time the article defines a methodological dilemma of the periodization performed until now, which was not always able to coordinate immanent and comparative observations.

Literarnozgodovinska periodizacija, kakršna je nekako v navadi sredi današnje slovenske slovstvene vede, ni tako zelo stara in tudi ne tako zelo neproblematična, da bi se ji ne smelo gledati pod prste; zato, se zdi, je uredništvo SR razpisalo tudi razpravo o njej. In res, kar takoj ko jo pogledamo, že uzremo silne muke in dvome, ki jih je morala reva doslej utrpeti zaradi kar se da čudnega razvoja slovenskega slovstva po Prešernovi smrti. Tisti hip, ko si je namreč z Grafenauerjevimi in Prijateljevimi rokami izbrala za svoje literarnozgodovinsko parcelizacijsko orodje dva sicer dovolj znana pojma iz evropskih literatur in literarnih ved, *romantiko* in *realizem*, si je začela puliti lase ob vprašanju, kakšna je pravzaprav slovenska literatura tam doli od »vajevecev« in Levstikovega literarnega programa pa do tja gori, ko naj bi se s Celestinovo receptno razpravo Naše obzorje pa s Kersnikovim Agitatorjem nesporno začel zlato-mršavi čas slovenskega realizma.

Poskušalo se je marsikaj in marsikdaj se je tudi kregalo. Prijatelj si je npr. pri tem delu pomagal z zanimivo domisljico o dvojnosti ali kar razdvojenosti literarnih rodov iz tistega časa: po eni strani naj bi v zdravih kmečkih srcih takratnih pisateljev gospodaril »instinktivni realizem« (izraz si je bržkone sposodil pri Kersniku ali Leveu), po drugi

naj bi jim načitanost s šolsko vzgojo vred kot prototip besednega snovanja ponujala romantične vzore. Na takšni osnovi se je v šolski pa tudi siceršnji literarni zgodovini sčasoma udomačila oznaka tipa »romantični realizem« oz. »prehod iz romantike v realizem«, le da je ob različnih priložnostih označevala različno odmerjen kos slovenske literature: bodisi do konca Slovenskega glasnika (1868), bodisi do začetkov Jurčičeve Slovenske knjižnice (1876), bodisi do Ljubljanskega zvona (1881) oz. Celestinovih napotkov (1885), bodisi čas od 1868 do 1881 ipd. — Potem je nekaj v svet, se pravi v »pravi« in »resnični« realizem (npr. francoski) ozirajočih se slovenskih slovstvenih poznavalcev uvidelo v slovenski literaturi vse noter do osemdesetih let, pravzaprav do nekega Kersnikovega družabnega nastopa pred ljubljanskimi damami in gospodi, le romantiko — in nekaj drugih, ki so predvsem kaj dali na domače glave, že od leta 1848 realizem z različnimi nazorskimi finesami, ki so — jasno — zapovedovale tudi nekoliko spreminjavo zunanjo fiziognomijo te literature, hkrati pa literarnega zgodovinarja spodbujajo v podrobnejše, natančnejše podčlenitve tega velikega in lepega telesa, ki naj bi se navzven sicer kazalo kot slovenski realizem (od »pomladi narodov« 1848 — do Govekarja, 1895 oz. 1896).

In vendar kljub številnim tehtnim dokazovanjem ter obsežnemu izgovarjanju zelo pametnih besed do danes ni nobenemu izmed slovenskih slovstvenih vedežev uspelo odločilno prepričati vse ostale o svojem prav in drugih narobe. Položaj, ki spričo tradicije in slovesnosti slovenske literarne zgodovine nekoliko čudi in hkrati kajpada vabi tudi pisca te gale sestavka, naj se takoj pridruži »čredi, ki se poti in trudi«.

Vse to je bil uvod, ki je bil potreben, da si moremo, bolj ali manj upravičeno zastaviti nekaj vprašanj:

1. Ali je instrumentarij realizem-romantika sploh ustrezen za obdelovanje slovenske literature iz druge polovice 19. stoletja, če ji z njim slovenska slovstvena veda do danes ni prišla do živega?

2. Če je ustrezen, ali slovenska slovstvena veda samo tako levaško nerodno maha z njim, da ni od tega nobenega enotnega haska? Ali pa je vmes kaj drugega?

Pravzaprav samo ti dve vprašanji. — Vse druge nadleže imajo lepo priložnost, da nam še sproti padejo na glavo. (Zraven pa zdihujemo po časih, ko sta dolgočasni tržaški profesor Macun tam v petdesetih letih prejšnjega stoletja in potem jetično resnobni Janežič iz Celovca vso slovensko literaturo po 1845. letu, rojstnem času Bleiweisovih Novic, mogla označiti kot literaturo, ki služi »vsenarodnemu razvoju« — med-

tem ko da je poprej služila le cerkvi in pouku, še prej pa samo cerkvi — ter sta imela celo na neki način prav! — Ali pa se nam toži po shemato-loški pameti Karla Glaserja, ki je v dogajanjih leta 1848 videl znamenja tako univerzalnega nacionalnega prerajanja, da so se morala kar samo-umevno odtisniti tudi v literaturi in je to v nasprotju s trditvami tega ali onega slovenskega slovstvenega vedeža kot svoj pogled in periodizacijsko metodo tudi zelo izrecno razložil; primerjati je treba le predgovora k 3. in 4. knjigi — ne samo k prvi —, kjer npr. razmišlja med drugim takole: »Slovstvo cvete in se razvija samo takrat, kadar narode prešinja lepa nadeja na boljše bodočnost. To nam kaže doba francoske revolucije, 1848...« zraven pa v pomoč citira različne avtoritete, med drugimi Aškercu: »Seveda tudi najgenialnejši mislec, pesnik, umetnik ni kak abstraktni proizvod, pač pa je naraven proizvod tiste socialne sfere, iz katere je izrastel.«)

Periodizacijska razčlenitev in označitev. — Preden se lotimo česa bolj imenitnega, si kaže kajpada ogledati predmet vsega tega periodizacijskega prizadevanja. To pa je slovenska literatura po letu 1848; le-ta je namreč ustrezno sporna.

a) Zadeva je v resnici nenavadna, ker je diskontinuitetna, nepričakovana. — Slovensko slovstvo prav petdeseta in šestdeseta leta osvajajo »buržoazni« žanri, kakor bi reč imenoval del literarnozgodovinskih marksistov, ali romanoidne slovstvene vrste, kar je samo spodobnejši sinonim za prvo (Bahtin, Pospelov, Lukáčz): roman, novela, deloma balada. Glede na stare poetološke in normativno-kritične pojme bi to pomenilo delno legalizacijo tako imenovane sublitterature (asociativno na Bahtina). — Proces je najbrž razviden že iz poznega Prešerna, iz njegovega od-tujevanja klasicistično etabliranim slovstvenim oblikam in iz hkratnega približevanja t. i. nižjemu, ljudskemu okusu. Poglavitni plod tega procesa je najbrže sicer zginil v Dagarinovih igrah z ognjem. — Nekaj spomenikov t. i. sublitterature imamo na srečo ohranjenih že iz zgodnejših časov (Knobl), le da je slovenska sublitteratura morala kar naprej bojevati dvojen in naporen, torej malo uspešen boj zoper dve veji etablirane, žlahtne, visoke literature: zoper cerkveno, ki je narekovala predvsem tematski in ideološki izbor »vrednega«, ter zoper posvetno, poganjajočo z gredic klasicističnih in podobnih tradicij. — Ni bilo spodobno pisati pesmi o prdču (kakor Knobl), toda ni bilo spodobno tudi pisati vzvišenih reči v prozi: tako bi opredelili oba poglavitna tipa literarnega kanona. — Preneseno v literarno simptomatiko pomarčnega časa bi se tema dvema tipoma stražno-budnega očesa reklo: silen upor zgodnjedaničarstva zoper Jurčičeva Dva prijatelja (in tega še neskončno več,

tja noter do Milčeta Zorina, ki se iz verskopedagoških razlogov ni upal javno literarno obesiti ali vsaj ustreliti) na eni — ter prav tako silna poskušanja in razpravljanja o epu kot višku prave literature v petdesetih letih (o čemer je mnogo zanimivega pisal Paternu) na drugi strani.

Rodila se je torej slovenska proza v »buržoaznih« oz. romanoidnih formah. Meščanskost tega rojstva je slovenska slovstvena veda zvečine zanemarila, nekaj malega je je otipala le na tematski ravni (Mencinger); tem raje je kar naprej s pravo rokodelsko pridnostjo spravljala vsak tistočasni pismeni izdelek v zvezo z Levstikovim Popofovanjem ter njevogovimi pozivi slovenskim pisateljem, naj za božjo voljo pišejo za kmeta, tega najbolj množičnega bralca in najpristnejšega Slovenca.

— Na tem mestu moramo — pač zaradi preglednosti pričujočega spisa — zanemariti ugodno priložnost za nadrobnejše in kar se da obširno razlaganje mnogoterih reči s tem v zvezi. Zatorej naj pač samo povzamemo, kar se nam zdi zdajle bistveno:

— Meščanska tematika se ne pojavlja le pri Mencingerju, marveč se na ta ali oni posredni ali neposredni način pojavlja tematika akumuliranja slovenskega kapitala in s tem mentalitetni profil slovenskega meščana in nascendi še marsikje: pri Erjavcu (Zamorjeni cvet), Mandelcu, Jurčiču. Če obenem pomislimo, da je proces prvobitne akumulacije slovenskega kapitala, kakršen se je začel s staroslovensko generacijo, potekal na črti: kmečki fant → šole → pravnik, advokat → → odiranje (vajevska generacija se množično prepisuje s humanističnih študij na juridične!), ki je na stranski humanistično-profesorski veji prav rad rojeval odpadne, zavožene, vaškemu učitelju analogne produkte, ti pa so tudi našli pot v literaturo, je izbor še širši: v rudimentarni obliki npr. Jeprški učitelj, Avguštin Ocepek, Zarnikov Rokavarjev Boštjan oz. slovenski Nikodem in drugi intelektualski »originali iz domačega življenja«.

— Meščanska pripovedna perspektiva: treba je natančno premisliti, zakaj je jeprški učitelj kljub vsej svoji smešnosti *proi* v zgodovini Jepce dobil na grob kamnit spomenik in če ni bil s tem ob primerjavi s kmečkim fantetom Tilko na neki način rehabilitiran, poplačan za svojo zabavnost; treba je natančno premisliti Huzarje na Polici in že je mogoče zaznati perspektivo grajsko-meščanskega salona, kajti pripoved življenja v salonu je scenarična, zbliza, medtem ko je pripovedovanje vasi zvečine panoramično-poročevalno, dol z grajskega okna itd.

— Pripovedni govor te proze skuša zvišati intonacijo in s tem tudi govorno podpreti institucijo novo nastajajočega slovenskega meščanskega salona (Zarnik npr. opisuje človeka, kakor je »ven videl«: »Bil je velike postave, širocih pers, černih las, bolj bledega obličja in iz oči mu je švigal nek *diven* ogenj, ki je človeku serce do dna *presunjal*. Opravljen je bil zmeraj *krasno*...« Opisani aristokratski mož je svoje dekle ogovoril, kakor pritiče salonsko uglajenemu govorniku: »Dober večer, krasna Meta. Noč in dan si bila ti moja sanjarija.« Ipd.) — Takšen »novojezik« (Levstik) je kajpada v napadalnem zanosu šel zelo daleč, vključil se je v sporedna kulturnopolitična gibanja (iliristična): že bežen premislek pravi, da si najbrž nobena trezno misleča glava tisti čas ni mogla misliti, da bi ilirščina, ta lunin jezik, lahko kdaj frontalno nadomestila slovenske dialekte v vsakdanjem dogovarjanju — ilirski ideologi so bili pač slovenski meščani, ki so idejo propagirali z obzorij lastnih družbenih položajev; v ilirščini so upali dobiti ideološki govor zgornjih nacionalnih družbenih slojev (nekako podobno kakor je svojčas na albionskem otoku fungirala francoščina). — Če je kdaj s čim Levstik res napravil neprecenljivo uslugo slovenski literaturi, je bilo to, da se je uprl ustreznemu neorganskemu govornemu skrajnjenju.

— Meščanska ideologija je v vseh teh pripovednih besedilih več kot očitna (prim. npr. Zarnikovo Maščevanje usode, Jurčičeve povesti, Mencingerjeva Vetrogončiča!).

— Cel sklop zamotanih reči se dalje začenja kazati tisti hip, ko se mimo tradicionalne slovenske literarne zgodovine vprašamo, *zakaj* je bil npr. Levstik mišljenja, da za igre in romane Slovenci nimamo preveč primernih snovi. Cel brez natančnejše analize se ni mogoče ubraniti vtisa, da je bil tega mnenja zato, ker je bila poetološka mentaliteta pač takšnega prepričanja — in tu gre najbrž za inercijo starih, nekoliko modificiranih klasicističnih normativov oz. žanrskih predsodkov —, da sta to vrsti, ki predpostavljata meščanovo dominacijo v vseh strukturnih plasteh. Roman se je kot literarna forma meščanskega salona povzpela na raven priznane literature v desetletjih pred francosko meščansko revolucijo in v desetletjih neposredno po njej: njegova proizvodnja se je v Evropi od pribl. 20 sredi 18. stol. povzpela na pribl. 500 konec istega stol. ter na pribl. 2000 letno sredi 19. stol.! — Še »slabše« je bilo s tragedijo, ki je bila vse do meščanskih prekucij oz. do popolne dominacije evropskega meščana personalno rezervirana za modro kri: v nemški literaturi se meščan kot tragijski protagonist pojavi šele v tridesetih letih prejšnjega stoletja! — Če je Levstik za središče even-

tualnega slovenskega romana poudarjal trdnega kmeta, je v njem pač videl edini avtentični nadomestek za takšnega buržuja! In temu podobno.

Ne da bi tvegali preenostavne sociološke ocene in posplošitve, bi iz tega sledilo, da je nova slovenska (meščanska) literatura v svojem odnosu do upovedovanja sveta pogojena z apriornimi realističnimi nag-njenji. Le da to ni *l i t e r a r n i r e a l i z e m*, marveč spontani realizem kot naravna spremljava uglajeno grabežljivega advokata brez meščanske kulturne tradicije: na eni strani je sicer moral gojiti kodeks različnih družbenih in narodotvornih — zaščitnih! — norm in idealov, na drugi strani pa kar se da praktično ukrepati, kadar je bilo treba v svojo lastno dobrobit ali pa v prid nacionalnemu kapitalu zaviti vrat prevnetemu tožbarskemu kmetiču. Kar naprej je moral tudi spodnašati tla ostankom dednega plemstva in njegovi lastnini, ali pa spretnjakarsko podtikati nogo pritepeni (= nemški) konkurenci. — Skratka, gre za posebno vrsto meščana, ki svojo realistično kmetjsko instinktivnost po mravljiniče pridno povezuje s pravili neusmiljenega prvobitnega kopičenja narodnega kapitala v posebno igro; iz nje se je oblikovala tudi posebne vrste kultura njegovega salona.

b) Takšen praktičen, stvaren odnos do sveta pa je v slovstvu imel upoštevanja vredne korenine, ki so bile zaslužne za to, da je hkratno pisanje že našlo v orožarni slovenske jezikovne izrazljivosti vsaj približno izdelano orožje.

Najpoprej je to tradicija poljudnostrokovnega in časopisnega pisanja. Na reč sem pred kratkim opozoril v posebnem spisu za SR. — Na njivah ustreznega pisanja (vrtnarskega, kmetijskega, čebelarkega, babiškega, kuharskega, zgodovinarskega in podobnega), ki je bilo namenjeno predvsem preprostemu bralcu v pouk in prosveto, se je razvijal najbolj naravni slovenski prozni govor. S svojim zanimanjem za vse naravno, neeshatološko, za svet izkustva in neobremenjenega opazovanja pojavov je kajpada dolga desetletja obdeloval mentalitetna tla, v katerih je klilo posebno seme. — Leta 1819 so iz avstrijskih šol zabrisali naravoslovne predmete; avstrijski državni in cerkveni absolutizem sta se na ta način hotela prejkone znebiti enega najbolj uspešnih zorišč analitično-kritične misli: absolutizem suponira absolutno, avtoritarno idejo, torej mu je sleherni objektivizirajoči relativizem, ki je povrhu še neomajno empiristično zasnovan, pogreben. Tako ni čudno, da so marčno revolucijo pospremili silni vzkliki po ponovni uvedbi naravoslovnih predmetov v šole. Zahteva se je tudi uresničila in zadeva se je potem za nekaj let sprevrgla v pravo naravoslovsko ekstazo. — Literarni simptomi: ena prvih slovenskih pripovedi tega časa pripoveduje simpatične, zabavne

zgodbice o profesorju biologije; vajejci izbirajo za svojega prvega mentorja naravoslovca Karla Dežmana; navdušeno prebirajo članke iz češkega naravoslovnega časopisa Živa, od koder dobivajo najbrž tudi prve literarne vzore (Erjavec za Žabo in Mravljo). — Celo Jurčič kasneje omenja eno svojih poti v realizem na ta način: »Vsekakor je bil on (Unterluggauer, op. M. K.), učeč se realističnega prirodoznanstva, mnogokrat nam idealistom (takrat se je Jurčič gibal v Stritarjevem krogu in bil delno zastrupljen z njegovimi idejami, op. M. K.) — popravljajoč, posredovalen korektiv.« (Po uvodu M. Boršnikove k študiji o Celestinu, 1951; v tem uvodu beremo marsikatero za ta del zanimivo in v literarni zgodovini premalo cenjeno misel.) — To je bila brez dvoma mentaliteta, ki ni bila naklonjena romantičnosti, ki pa se ji kajpada spet ni niti od daleč sanjalo o evropskem literarnem realizmu, marveč se je opajala ob samoposebnem strokovnem realizmu; ko se je ta srečal z ambicijo po literarnem snovanju, enostavno ni moglo ostati brez ustreznih posledic.

— Potem je tu še tradicija godčevskih zgodb. Reč ni prida raziskana; po tistem, kar pa je pisal Matija Majer-Ziljski v enem izmed prvih letnikov »Novic«, po nekaterih drugih spisih (Kotnik, Koruza) in znamenjih je mogoče misliti ali celo trditi, da slovenska subliteratura pred tem ni bila le verzifikacija knoblovskega načina, ali pa že po romantiki priznana proizvodnja »ljudskega duha« v obliki posnaženih pripovedk o boju med različnimi oblikami dobrega in zla, marveč tudi mnogotere mastne, zafrkaljive zgodbe, ki so jih v odmorih med svojim muziciranjem še posebno radi in priznано dobro ter priljubljeno pripovedovali godci. V teh pripovedovanjih se najbrž ni posebno tenkovestno pazilo na vsako besedo, pa tudi ne, s kako debelo palico se je mahnilo. Jenko še v Jeprškem učitelju sprašuje, kako da je ljudstvo v svojih šalah tako robato in surovo (»zakaj je pri našem narodu šala tako razžaljiva in neusmiljena — narodne zabavljice so tega priča — in zakaj dobrovoljna nedolžna šala toliko bolj redka?«), — ampak malo prej je Jenko sam napisal prav takšno »razžaljivo in neusmiljeno« Predpustnico (Venec, 1856). V Novicah 1853 najdemo neko drugo »predpustnico« — o ponesrečeni ženitvi Zmikovca z Urško Napoto, pa še več podobnih zgodb; s tega vidika bi si bilo tudi pametno zastaviti vprašanje, zakaj da je Šmončeva sestra Mica neke njegove zgodbe skurila itd. — Če povrhu pomislimo, da so bili godci pač najbolj priljubljeni in pogostni na predpustnih prireditvah, na svatbah ipd., potem si je že težko predstavljati, da se Jenkovi prvi literarni pogledi ne bi opajali ob teh bližnjih slovstvenih zgledih (v Jenkovi Predpustnici beremo

npr. takele ženske želje: »Ah!« je rekla Kopitarica, »tega bojo pa gotovo obesili, takrat grem pa na vsako vižo v Ljubljano, jaz kaj takega nisem še nikoli videla.« »Mama, mene bote tudi s seboj vzeli!« se mala hčerka pri priči oglasi. »Jaz pa le mislim,« pravi druga, kakih šestnajst let stara Kopitarjeva hči, »da mu bojo gotovo popred roke ali pa roke in noge posekali, preden ga bojo obesili, kajne Tonče?« — Godci se kot pripovedovane osebe pojavljajo pri Jenku, Mandelcu, Erjavcu (Avguščina Ocepka zapiti vaški mentor je godec!), Jurčiču! — Naturno grobi in neposredni godčevski govor je kot literarni vzor gotovo suponiral realizem, čeprav ne evropski literarni realizem seveda!

— Vse te sicer na kratko navedene reči, ki bi jim bilo mogoče še marsikaj dodati (npr. vprašanja okvirnega pripovedovanja kot »vpenjanja« vložene zgodbe v realni, to je verjemljivi čas in prostor), predvsem pa jih argumentacijsko nesluteno razširiti, govorijo nekaj dovolj samoumevnega, čeprav v slovenski literarni zgodovini še zmeraj premalo poudarjenega. — Čas po letu 1848 je v enkratnem pisanem sprepletu posebnih družbenih in literarnih dejstev v književnosti porodil nekaj, kar bi lahko imenovali avtohtoni, čeprav v marsičem rudimentarni realizem. Ta ni bil le stvar kmetskega nagona pisateljev, ki so še z eno nogo tičali v muljavski, laščanski ali sorški ilovici. Bil je to realizem novega slovenskega buržuja, narurni realizem slovenskega godčevskega slovstva oz. sublitterature ter strokovni, empiristični realizem naravoslovskega opazovanja, hkrati pa je mogoče opazovati tudi že nekatera teoretska tipanja v ustrezne smeri (Paternu). — Če bomo to literaturo opazovali neobremenjeno, brez predsodkov, v imanentnosti njenega lastnega razvoja, jo bomo najbrž mogli hitro opaziti in definirati.

Težave se porode šele takrat, ko začnemo opazovati primerjalno, z opreznjem po sočasni Evropi; tisti hip kajpada ne bo šlo v glavo, kako da bi se mogel v tej zakotni kranjski deželi kotiti realizem nekako sočasno z gospo Bovary! To bi bil prehud udarec za francosko literaturo!

— In zgodi se, da obstanemo, pa se tega niti prav ne ovemo, tale hip pred prastarim metodološkim vprašanjem, ki je kot plevel pognalo tudi na našem periodizacijskem vrtičku. Kako pravzaprav meriti literaturo glede na različne zgodovinske sloge in razlike med njimi? Imamo dve skrajni možnosti: a) folijsko in b) imanentno. Po prvi imamo pri roki sistem-folijo, ki jo pregrinjamo preko različnih pojavov, zraven pa bolj ali manj trdo in natančno ugotavljamo stopnjo prekrivanja prototipa z živimi rečmi. V našem primeru je ta sistem-folija jasen, pa tudi že pridno rabljen: razvoj evropskih literatur priča, da se je realizem pravzaprav pošteno zoblikoval šele v drugi tretjini 19. stoletja in da njegovo

središče, kolikor se da dognati, nikakor ni bilo na Kranjskem! Pravzaprav dovolj — in vendar se še nekatere druge lastnosti evropskih realističnih literatur tistega časa ne pokrivajo dobro s slovensko slovstveno produkcijo! Torej bi bilo o realizmu v slovenski literaturi petdesetih let — če smo vsaj malce svetovljansko duhoviti — neumestno govoriti. — Druga možnost se na neki način ujema s sodobnimi težnjami v slovstveni vedi; te želijo besedno tvorbo razložiti iz nje same, njene lastne urejenosti in seslojenosti (strukturiranosti).

Zdaj lahko nekaj časa ugibamo, katera izmed obeh možnosti je za periodizacijsko vedo bolj rodovitna in prijazna. Pri tem bržkone ne bo mogoče mimo asociacije na Diltheyev hermeneutični *circulus vitiosus*: najbrž ponuja neke izhodiščne, čeprav močno pogojne norme — pač spričo mladosti slovenske literature — v resnici primerjalno opazovanje, se pravi sočasna Evropa, — konkretizacijo in dokončno potrditev teh norm pa le imanenčno motrenje in členjenje nacionalnega literarnega razvoja. Vsakršno ekskluziviranje, kakršno smo že tudi na teoretski ravni brali v slovenski literarni vedi, se zdi v tem primeru nepreračunljivo.

— Res pa je nekaj — in na to opozarja že Prijatelj —: ob takšnem spontanem, avtohtono vzniklem realizmu je na Slovenskem delovala tudi aktualna evropska literarna šola — ta pa je bila romantična. Znano je, kako neznansko načitani so bili vajeveci; Zarnik sesiplje imena Ossian, Sterne, Cooper, Petöfy, Hugo, Byron, d'Azeglio (Manzonijev zet in učencec), Lenau ... — sama predromantična in romantična imena. Slovenci dobimo 1861 prvo svetobolno povest značilnega naslova *Zamorjeni cvet*, ki jo je napisal Fran Erjavec in se bere, ko da bi šlo za romansirani Lenauov življenjepis — in končno stopi sicer nekoliko zakasnelo, pa dovolj učinkovito na plan še Stritar, ki mu 1867 Levec — in ne mnogo manj Jurčič ter drugi — verjamejo bolj »kakor Mojzesovemu Pentateuhu«. »Ta človek je vreden zlatega denarja, pozna vse literature na svetu, ima estetiko popolnoma v glavi« (Levec). Stritar je slovensko literaturo za nekaj let naknadno naglo in krepko porinil v vode pozne romantike; spontani realizem pri svojem literarnem šolanju in oziranju ni odkril zavezništva v sočasno zmagujočem evropskem realizmu, našel je le evropsko romantiko in iz vsega skupaj se je razvil tisti čudni bastard, s katerim si literarna veda beli glavo.

Kljub temu, da se je sicer Jurčič naglo izvil Stritarjevemu svetovljansko zapeljajočemu duhovnemu objemu in se je v sedemdesetih letih potem okrog njega nekaj časa celo zbirala skupina kasnejših zvonovcev realistov, so sedemdeseta leta vendarle minila v Stritarjevem imenu;

bila so intonirana z Zorinom ter s Stritarjevo zahtevo po močni čustvenosti kot pogoju za literaturo; v njih so se porodili človekanikarjevec Gregorčič, romantični zgodnji Kersnik in še bolj romantični zgodnji Tavčar. — Marja Boršnikova meni v že omenjeni študiji (pa tudi drugod), da se je realizem tisti čas nalomil zato, ker da »njegovi predstavniki z vero v uresničljivost idealov, ki so jim služili, izgublajo hkrati tudi notranjo razgibanost«, do tega pa da je prišlo zato, ker naj bi domača buržoazija začela močneje izkoriščati slovensko ljudstvo. Mogoče. — Prej in jasneje je mogoče doumeti vso reč z naglim etabliranjem slovenske literature; to etabliranje je predpostavljalo objektivna, to je evropska merila, kar je v ugodnem trenutku vrglo na površje Stritarja z njegovimi poznoromantičnimi, »evropskimi«, pa zakasnelimi koncepcijami. (Saj so znane ocene, kako da ga je povzdignila ravno potreba, čeprav ni bil niti pretirano razgledan, niti pretirano estetsko občutljiv itd., marveč vsega ravno prav; brez dvoma mu je pomagala še njegova dunajskost in besedna verziranost.)

Tako se je zgodilo, da je morala slovenska literatura proti koncu sedemdesetih in na začetku osemdesetih let realizem odkrivati na novo; in to ne več tako spontano, prej z očmi, ki zro na Kranjsko skozi očala velike Evrope. — Kajpada je razumljivo, da more šele od tod dalje primerjalno opazovanje najti zase plodna tla; tu šele lahko meri z vatli, ki jih izteše iz francoskega, ruskega, nemškega realizma. Prav zato tudi ni nikakršno naključje, da je najbolj glasno primerjalno opazovanje slovenski realizem dovolilo šele od ondod naprej.

— Torej bi rekli, da si z dvojico realizem-romantika najbrž dá pomagati, treba pa bo temeljito pretehtati način ustreznega opazovanja in se hkrati odločiti glede tegale: nekaj v vsem tistem literarnem času je samo razvojna epizoda, intermezzo (in ne perioda!). Če opazujemo retrospektivno (vnazaj), potem bi bila sredi romantičnega razvoja, ki traja od prvih Prešernovih pesmi do Kersnikovega »Gospoda Janeza« epizoda stranskega pomena čas spontanega realizma (približno 1848 do 1868), če pa gledamo perspektivno (vnaprej), potem bi lahko rekli, da je sredi naravnega realističnega razvojnega procesa atavistična epizoda Stritarjev čas (sedemdeseta leta). — Osebnost se na osnovi raspoložljivega gradiva nagibam k slednjemu.

РЕЗЮМЕ

Словенское литературоведение рассматривало образование реализма в словенской литературе по-разному и при этом не уклонялось и от полемики. С одной стороны оно с европейской компаративистской точки зрения отвергало возможность появления этого реализма до 1878, или 1883. года, с другой стороны оно хотело обнаружить его вскоре после 1848. года.

Статья указывает на проявление романтических литературных жанров вскоре после 1848. года — а именно в связи с формированием словенского буржуазного салона. Крестьянского происхождения, брошен в жестокую реальную игру первоначального накопления национального капитала тот словенский буржуа особого рода обладал каким-то реализмом умонастроения, реализмом, который покрывался и с профессиональным реализмом относительно массового популярно-профессионального писания (своеобразной школы, имеющей большое значение для словенской прозы) и природным речевым реализмом «скоморошьих» рассказов. Природное развитие словенской литературы с победным вторжением прозаических литературных жанров таким образом после 1848. года проявило спонтанное стремление к реализму. — Литературное образование, отчасти и кокетничание с Европой, такое развитие тормозило, особенно в период, когда подзадоривалось известностью своим поздно-романтическим европеизмом Стритар (1868. год и некоторое время потом).

Имманентное рассмотрение, принимающее во внимание прежде всего самобытность национального литературного развития таким образом утверждает, что направленность словенской литературы к какому-то спонтанному, хотя рудиментарному реализму уже очень раннее явление, придерживающиеся европейско-компаративистских точек зрения с этим не согласны из-за неполного согласования в этом случае автохтонного словенского литературного развития с логикой современного литературного развития других литератур Европы.

Статья поддерживает органическое, нешаблонное согласование обеих перспектив и подчеркивает необходимость переоценки эпизода Стритара для более ясного взгляда на проблему.